

УСНІСТЬ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ У СПРОЩЕНОМУ ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ORALITY AS A GUARANTEE OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL AND ITS IMPLEMENTATION IN THE CONSIDERATION OF MINOR CASES IN SIMPLIFIED LEGAL PROCEEDINGS

Цувіна Т.А., д.ю.н.,

завідувачка кафедри цивільного судочинства, арбітражу і міжнародного приватного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню усності як однієї з гарантій права на справедливий судовий розгляд в цивільному судочинстві в контексті п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ). Автором розглядаються основні підходи, вироблені в практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), до усності судового розгляду, її обмежень, а також критерії, які мають бути враховані для визначення питання, чи потребує справа усного слухання, якими є: а) характер питань, які має вирішити суд під час розгляду конкретної справи; б) докази, які мають бути досліджені судом; в) важливість справи для заявника; г) можливість ефективного представництва інтересів сторони за відсутності усного слухання. Розглянуто особливості реалізації вимог усності у судах вищих інстанцій та зроблено висновок про обмежений характер в апеляційному та касаційному провадженні. Зроблено висновок, що відмова від усного слухання є допустимою, якщо: а) вона є мовчазною або явною; б) здійснена у недвозначній формі; в) відсутній публічний інтерес у проведенні усного слухання у справі. Автором проаналізовано підходи до вирішення питання про необхідність проведення усних слухань у спрощеному позовному провадженні під час розгляду та вирішення малозначних справ. На підставі цього зроблено висновок, що основними вимогами у цьому разі є такі: а) відсутність усного слухання у спрощених провадженнях цивільного судочинства визнається легітимною лише за умови дотримання гарантій п. 1 ст. 6 ЄКПЛ; б) у випадках письмового провадження у малозначних справах у сторін має залишатися принаймні можливість подати клопотання щодо проведення усного слухання; в) відмова суду у задоволенні клопотання про проведення усного слухання має обов'язково бути вмотивованою; г) ефективна участь сторони в усному розгляді може досягатися як за рахунок її особистої присутності під час розгляду справи, так і іншими шляхами, зокрема, за допомогою засобів відеозв'язку. На підставі проведеного аналізу положень п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ щодо тлумачення цієї статті автором було запропоновано зміни до чинної редакції ч. 5–6 ст. 179 ЦПК України в частині механізму вирішення питання про доцільність розгляду справи без проведення судового засідання відповідно до принципу пропорційності.

Ключові слова: усність, усне слухання, право на справедливий судовий розгляд, спрощене провадження, малозначні справи, малозначність справ, цивільне судочинство.

The article is devoted to the study of oral hearing as one of the guarantees of the right to a fair trial in civil cases in terms of Article 6(1) of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR). The author examines the main approaches in the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR) to the oral hearing, its limitations, and the criteria which should be taken into account to determine whether a case requires an oral hearing, in particular: a) the nature of the issues to be resolved by the court in a particular case; b) the evidence to be examined by the court; c) the importance of the case for the applicant; d) the possibility of effective representation of the party's interests without an oral hearing. The author analyzes the peculiarities of implementing of oral hearing standards in higher courts and concludes that they are limited in appeal and cassation proceedings. The author concludes that a waiver of an oral hearing is admissible if: a) it is tacit or explicit; b) it is made in an unambiguous form; c) there is no public interest in holding an oral hearing in the case. The author analyzes the approaches to resolving the issue of the need to hold oral hearings in simplified proceedings during the resolving of small claims. Based on this, the author concludes that the main requirements in this case are as follows: a) the absence of an oral hearing in simplified proceedings is recognized as legitimate only if the guarantees of para. 6 ECHR were met; b) in small claims written proceedings, the parties should at least have the opportunity to file a request for an oral hearing; c) the court's refusal to satisfy the request for an oral hearing must be motivated; d) effective participation of a party in an oral hearing can be achieved both through its personal presence during the hearing and by other means, in particular, by means of videoconference. Based on the analysis of the provisions of Article 6(1) of the ECHR and the ECHR case-law on the interpretation of this Article, the author proposes amendments to the Article 179 (para 5–6) of the Civil Procedure Code of Ukraine regarding the mechanism for deciding whether the case should be considered without an oral hearing due to the principle of proportionality.

Key words: oral hearing, right to a fair trial, simplified proceedings, small cases, insignificance of cases, civil proceedings.

Право на справедливий судовий розгляд є невід'ємним правом людини та громадянина, що закріплене у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ). Змістовно зазначене право складається із таких елементів, як: а) доступ до суду; б) незалежний та неупереджений суд, встановлений законом; в) розумність строків судового розгляду; г) публічність розгляду справи; д) справедливість слухання (fair hearing). Разом з тим, завдяки еволюційному тлумаченню зазначених конвенційних положень все нові та нові аспекти права на справедливий судовий розгляд починають з'являтися у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Одним із таких аспектів є гарантія усності судового розгляду, яка у практиці ЄСПЛ розглядається у аспекті таких елементів права на справедливий судовий розгляд, як публічність та справедливість слухання (fair hearing).

Вивченню питань реалізації окремих гарантій права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочин-

стві були присвячені праці таких вчених, як П. Д. Гуйван, В. В. Комаров, Н. Моул, Н. Ю. Сакара, О. С. Ткачук, К. Харбі та ін. Автором цієї публікації також здійснювалися розвідки з цього питання у попередніх публікаціях. Натомість питанням дослідження реалізації принципу усності в цивільному судочинстві займалися А. Г. Серветник, А. С. Амеліна, В. А. Кройтор, М. М. Ясинок. Водночас системного дослідження питань усності як гарантії права на справедливий судовий розгляд в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ загалом, а також її реалізації при розгляді малозначних справ в спрощеному позовному провадженні не проводилося. Зазначеними вище обставинами обґрунтовується актуальність зазначеного дослідження.

Метою статті є дослідження особливостей усності як гарантії права на справедливий судовий розгляд та її реалізації при розгляді малозначних справ в спрощеному позовному провадженні цивільного судочинства крізь призму положень п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ.

Усність судового розгляду у практиці ЄСПЛ щодо тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ пов'язується принаймні з двома елементами права на справедливий судовий розгляд – публічністю та справедливістю слухання, що відбивають різні функціональні аспекти усності в процедурах здійснення правосуддя в цивільних справах.

Загальний підхід ЄСПЛ у ранній практиці зводився до того, що усність слухання має бути забезпечена принаймні на рівні першої інстанції, однак може бути обмежена в судах вищих інстанцій [1]. Такий підхід залишається актуальним, проте наразі ЄСПЛ виходить із того, що право на усне слухання справи може бути обмежене в окремих випадках і при розгляді справи в судах першої інстанції [2], враховуючи такі фактори, як необхідність забезпечення ефективності та економічності судочинства [3], розумних строків розгляду справи, а також потребу в керуванні навантаженням на суди [4]. Виходячи з цього, ЄСПЛ визнає відсутність порушення права на справедливий судовий розгляд у випадках, коли для певних категорій справ був встановлений письмовий порядок провадження та не передбачалось усних слухань [5; 6]. Зазначеним підходом також може бути обгрунтована наявність у цивільному судочинстві наказного провадження, яке є класичним спрощеним провадженням цивільного судочинства, яке не передбачає проведення усних слухань. Водночас проблемним залишається питання стосовно можливості обмеження усності у позовному провадженні, зокрема у позовному спрощеному провадженні під час розгляду малозначних справ.

Реалізація права на усний розгляд справи має відбуватися в контексті забезпечення ефективності цивільного судочинства, що передбачає необхідність визначення категорій справ, у яких відсутність усного розгляду справи може бути виправданою з огляду на положення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практику ЄСПЛ. Аналіз рішень ЄСПЛ дозволяє виокремити критерії, які мають братися до уваги при цьому: а) характер питань, які має вирішити суд під час розгляду конкретної справи; б) докази, які мають бути досліджені судом; в) важливість справи для заявника; г) можливість ефективного представництва інтересів сторони за відсутності усного слухання [7; 8].

Відсутність усного слухання може бути виправдана передусім з огляду на характер спору та правові і фактичні питання, які мають бути вирішені судом у конкретній справі. Зазвичай це не залежить від того, як часто спори певного виду трапляються на практиці, однак це не свідчить про те, що відсутність усного слухання може бути виправданою лише в рідкісних випадках [9]. Так, обмеження усності допустимі, коли перед судом порушуються виключно питання права, а не факту, і такі правові питання не є складними або мають обмежений характер [2; 10], або ж коли питання факту, що вимагають з'ясування, є суто технічними [6; 10], наприклад, у справах, де рішення суду ґрунтується суто на математичних обрахунках [10] або висновках аудиторів [11], у справах щодо соціального забезпечення [6] тощо. Якщо ж правове питання є складним, або ж суд має вирішити як питання права, так і питання факту, то слухання, як правило, має бути проведене принаймні у суді першої інстанції. Так, у справі «*Adzic v. Croatia (№2)*» ЄСПЛ визнав порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ через відсутність усних слухань у трьох інстанціях справи щодо повернення дитини, адже національні суди відмовили у задоволенні клопотання заявника про проведення таких слухань, незважаючи на те, що розгляд справи у судах двох інстанцій стосувався не лише правових питань, однак і питань факту, зокрема, з'ясування ризику того, що повернення сина заявника до США завдасть останньому психічної шкоди або створить для дитини несприятливі наслідки, а також того, чи зможе мати дитини повернутися безпечно до США та влаштуватися там на роботу [12].

Важливе значення для визначення необхідності проведення усного слухання у конкретній справі мають докази, які повинні бути досліджені судом. Усне слухання може бути відсутнім у спорах, де ефективний захист може забезпечуватися завдяки письмовій комунікації, і відсутня необхідність дослідження усних доказів. Так, у справі «*Döry v. Sweden*» ЄСПЛ зазначив, що усність слухань не є виправданою у справах, де відсутні питання щодо достовірності або суперечливості доказів, які потребують слухання, і суди можуть справедливо та обґрунтовано вирішити справу на підставі письмових доказів. У цій справі ЄСПЛ зауважив, що усне слухання могло не проводитися, адже справа загалом базувалася на необхідності оцінки судом письмових медичних висновків, які збігалися, і заявник мав доступ до цих доказів та міг подати свої заперечення щодо них [13].

ЄСПЛ також підкреслює, що усне слухання надає можливість сторонам обмінюватися усними доводами, а суд під час прямої комунікації зі сторонами може роз'яснювати сторонам фактичні та правові питання. Водночас метою усного слухання є не лише отримання показань сторін, але й можливість заслуховування експертів та свідків, спонтанні відповіді яких на питання судді, який має можливість спостерігати за їх реакціями, вважається важливим елементом для оцінки довіри до свідків [12]. Відтак, у випадках, коли письмові докази є суперечливими або було надано декілька протилежних висновків експертів у справі, проведення усних слухань є необхідним [14].

Важливість справи для заявника – ще один критерій, за яким може бути оцінена необхідність проведення усних слухань. ЄСПЛ виходить із того, що заслуговують на усне слухання принаймні на рівні першої інстанції справи, що є вирішальними для фінансового становища заявника, наприклад, справи про право власності на великі земельні ділянки [15] та справи про банкрутство [16], а також справи, що впливають із сімейних правовідносин, наприклад, спори про надання дозволу на спілкування із дитиною [17].

Ще одним критерієм для визначення необхідності проведення усних слухань у справі є можливість ефективного представництва сторони без усного слухання. Ключовим аспектом у цьому відношенні є те, чи існують у особи можливості реалізувати своє право бути почутим через письмову комунікацію, чи була надана особі можливість ефективно викласти свою позицію перед судом, а також дізнатися про юридичну позицію протилежної сторони, а також прокоментувати її у письмовій формі [18]. Зважаючи на зазначене, можна зробити висновок, що ЄСПЛ виходить із того, що проведення усного слухання не є обов'язковим у всіх справах. Необхідність усного слухання має оцінюватися у світлі конкретних обставин справи, і там, де особа може ефективно реалізувати своє право на судовий захист без його проведення на основі письмової комунікації між сторонами та судом, відсутність усного слухання може вважатися обґрунтованим кроком.

Варто звернути увагу на те, що у випадках, коли за загальним правилом справа розглядається без проведення усного слухання, ЄСПЛ звертає увагу на те, що законодавство має принаймні передбачати можливість для сторони подати клопотання про проведення усного слухання, зважаючи на обставини справи. ЄСПЛ неодноразово зазначав, що за винятком виключних обставин, сторони спору повинні мати принаймні можливість подати клопотання про проведення усного слухання, навіть якщо суд може відхилити таке клопотання та розглянути справу у письмовому провадженні [11].

ЄСПЛ також звертає увагу на можливість відмови від права на усне слухання справи, яка є допустимою, якщо: а) вона є мовчазною або явною; б) здійснена у недвозначній формі; в) відсутній публічний інтерес у проведенні усного слухання у справі [19]. ЄСПЛ виходить із того, що про мовчазну відмову від усного слухання можуть свід-

чити відсутність клопотання про проведення усного слухання, якщо таке може бути подане стороною, яка бажає, щоб розгляд її справи проводився у судовому засіданні, невідтримання такого клопотання, поданого іншою стороною [6; 19; 20], а також неявка в судове засідання особи, повідомленої належним чином про час та місце розгляду її справи судом [21]. Явна відмова має місце при подачі стороною клопотання про розгляд справи за її відсутності або про розгляд справи на основі письмових матеріалів без проведення усного слухання та виклику сторін [7; 8]. Втім, питання про відмову від усних слухань не може ставитися у випадках, коли їх проведення повністю залежить від розсуду суду або взагалі є неможливими з огляду на положення чинного законодавства, що передбачають безальтернативне письмове провадження для окремих категорій справ. Не можна розглядати як відмову також випадки, коли особа не з'являється у судове засідання внаслідок неналежного повідомлення [22].

Усність слухання має свої особливості залежно від різних стадій судового розгляду та видів провадження. Суди, як правило, наділяються широкою дискрецією щодо вирішення питання про проведення усних слухань при вирішенні проміжних питань, що не пов'язані із розглядом справи по суті, зокрема, призначення експертизи, забезпечення позову або доказів, визначення питання про прийнятність апеляційних чи касаційних скарг тощо [23]. При визначенні правомірності відсутності усних слухань на рівні апеляційної інстанції до уваги мають братися особливості національної моделі апеляції, обсяг повноважень апеляційного суду та спосіб захисту інтересів заявника в такому суді, зважаючи на характер питань, що мають бути ним вирішені [24]. Якщо під час апеляційного провадження порушуються виключно питання права, усне слухання за загальним правилом може не проводитися [25]. Нижчі стандарти застосовуються у випадках, коли особа здійснила відмову від усного слухання на рівні першої інстанції, і клопотання про проведення такого слухання було подане лише в суді апеляційної інстанції, адже в інтересах належного здійснення судочинства, як правило, доцільніше, щоб слухання було проведено в першій інстанції, а не лише в апеляційному суді [1]. Водночас у деяких справах, незважаючи на відмову сторони від усного слухання у суді першої інстанції або неправомірну відмову суду першої інстанції в проведенні усного слухання справи, суди апеляційної інстанції визнавали потребу в його проведенні, зважаючи на обставини справи. У цьому контексті ЄСПЛ зауважує, що неправомірна відсутність слухання у суді нижчої юрисдикції може бути усунена апеляційним судом, якщо він має повну юрисдикцію щодо перегляду питань права та факту [9]. Проте, якщо суд апеляційної інстанції не мав повної юрисдикції щодо перегляду рішення з фактичної та правової сторони, то у такому випадку апеляційний суд не здатен виправити помилки суду першої інстанції, і має місце порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [26]. Що стосується верховних судів, то вони, як правило, мають справу виключно із питаннями права, тому усні слухання в таких судах, за загальним правилом, можуть не проводитися [27].

Найбільш цікавими у контексті проблематики, що розглядається, з точки зору національного контексту є питання про реалізацію принципу усності як форми права бути почутим судом у межах спрощеного позовного провадження з точки зору можливості введення письмового провадження для розгляду окремих категорій справ. Увага зазначеному питанню приділялася ЄСПЛ. Так, у справі *“Ponka v. Estonia”* заявниця скаржилася на порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ через відсутність усних слухань у її справі з невеликою ціною позову (small claim procedure). ЄСПЛ у цій справі зазначив, що державам-членам корисно запроваджувати спрощену процедуру для розгляду спорів із невеликою ціною позову. Така спрощена процедура

може бути в інтересах сторін, оскільки вона полегшує доступ до правосуддя, зменшує витрати, пов'язані з провадженням у справі, та прискорює вирішення спорів. ЄСПЛ також констатував, що держави-члени можуть вирішити, що така спрощена процедура, як правило, має проводитися шляхом письмового провадження, якщо тільки усне слухання не вважається необхідним судом або сторона вимагає цього, і суд може відмовити у задоволенні такого клопотання. Така спрощена процедура розгляду позовів із невеликою ціною, звичайно, повинна відповідати принципам справедливої судового розгляду, гарантованим п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Внутрішні положення законодавства та їх застосування в національних судах повинні забезпечувати повагу до права на справедливий судовий розгляд, зокрема, при вирішенні питання про необхідність усного слухання, беручи до уваги засоби отримання доказів та обсяг, в якому вони мають бути отримані. Таким чином, відсутність усних слухань у спрощених провадженнях цивільного судочинства загалом узгоджується із положеннями п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Водночас у цій справі ЄСПЛ зауважив, що рішення суду щодо проведення письмового провадження не містило жодного обґрунтування щодо недоцільності проведення усних слухань, хоча заявником у цій справі було подане клопотання про проведення усного слухання, де він просив допитати в судовому засіданні свідків та надати можливість йому надати усні пояснення в судовому засіданні, хоча національне законодавство вимагало від суду обґрунтованої відповіді на таке клопотання. З огляду на те, що заявник у цій справі перебував у місцях позбавлення волі у Фінляндії, а провадження було відкрите в суді Естонії, ЄСПЛ зауважив, що «слухання» справи заявника не обов'язково повинно було мати форму усного слухання в залі суду в Естонії. Однак національний суд не розглянув можливість використання інших альтернативних варіантів, зокрема, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, з метою забезпечення права заявника на усне слухання. Більше того, національний суд навіть не пояснив заявнику своє рішення щодо письмового провадження у його справі, не надавши йому можливості надати письмові заяви. На основі зазначеного ЄСПЛ дійшов висновку про порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [28].

Із наведеного рішення випливають декілька важливих висновків. По-перше, ЄСПЛ визнає допустимою відсутність усного слухання у спрощених провадженнях цивільного судочинства за умов дотримання гарантій п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. По-друге, можливо, щоб у таких випадках у сторін залишалася можливість подати клопотання щодо проведення усного слухання. По-третє, відмова суду у задоволенні клопотання про проведення усного слухання має обов'язково бути вмотивованою. По-четверте, ефективна участь сторони в усному розгляді може досягатися як за рахунок її особистої присутності під час розгляду справи, так і іншими шляхами, зокрема, за допомогою засобів відеозв'язку.

Що стосується норм національного цивільного процесуального законодавства, то варто звернути увагу на ч. 4 ст. 5–6 ст. 279 ЦПК України. Аналіз цієї норми дозволяє зробити висновок про те, що у спрощеному позовному провадженні усне слухання може проводитися за клопотанням сторони або за ініціативою суду (ч. 5 ст. 279 ЦПК України), при цьому має враховуватися ціновий поріг та особливості спору. Водночас законом не передбачає обов'язок сторін обґрунтовувати своє клопотання про проведення судового засідання будь-якими обставинами, із чого випливає, що у разі наявності клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні у справах спрощеного позовного провадження за будь-якими іншими вимогами, окрім стягнення грошової суми, що не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, суд автоматично зобов'язаний призначити судове

засідання, незважаючи на особливості самої справи. Зазначена ситуація може призвести до процесуальних зловживань. Крім того, процесуальне законодавство не містить належних критеріїв, зоклад можуть бути використані суддею при розгляді питання про проведення судового засідання. Нарешті процесуальне законодавство не встановлює обов'язку суду обґрунтовувати своє рішення щодо проведення розгляду справи в порядку спрощеного провадження без проведення судового засідання, на важливості чого неодноразово зауважував ЄСПЛ.

Виходячи з такого стану правового регулювання для приведення національного законодавства у відповідність до вимог ЄКПЛ можна запропонувати наступну редакцію ч. ч. 5–6 ст. 179 ЦПК України:

«5. Суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності обґрунтованого клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотан-

ням однієї зі сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін. Суд вирішує питання про розгляд справи в судовому засіданні відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: характер спірних правовідносин; характер правових та фактичних питань, які має вирішити суд під час розгляду конкретної справи; докази, які мають бути досліджені судом, для повного та всебічного встановлення обставин справи; важливість справи для заявника; можливість ефективного представництва інтересів сторони за відсутності усного слухання.

6. Суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін, якщо з урахуванням критеріїв, зазначених у ч. 5 цієї статті, справа може бути розглянута без повідомлення сторін за наявними у ній матеріалами. Відмова суду в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін має бути вмотивованою» [Див. 7; 8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Fexler v. Sweden, № 36801/06, 13 October 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106918>
2. Allan Jacobsson v. Sweden (no. 2), № 16970/90, 19 February 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58133>.
3. Jussila v. Finland, № 73053/01, 23 November 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78135>.
4. Mutu and Pechstein v. Switzerland, № 40575/10, 02 October 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186828>.
5. B. and P. v. The United Kingdom, № 36337/97, 24 April 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59422>;
6. Schuler-Zraggen v. Switzerland, № 14518/89, 24 June 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57840>
7. Цувіна Т.А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві: теоретико-прикладне дослідження: дис. ... д.ю.н. 12.00.03. Харків, 2021. 600 с.
8. Цувіна Т.А. Принцип права бути почутим (right to be heard) у цивільному судочинстві: Модельні європейські правила цивільного процесу ELI/UNIDROIT, практика ЄСПЛ і національний контекст. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2022. № 2(121). С. 88–96.
9. Altay v. Turkey (№ 2), № 11236/09, 09 April 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192210>.
10. Varela Assalino v. Portugal (dec.), № 64336/01, 25 April 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-43416>.
11. Martinie v. France [GC], № 58675/00, 12 April 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73196>.
12. Adzic v. Croatia (№ 2), № 19601/16, 02 May 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192786>.
13. Dory v. Sweden, № 28394/95, 12 November 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60737>.
14. Andersson v. Sweden, № 17202/04, 12 November 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102115>.
15. Eisenstecken v. Austria, № 29477/95, 03 October 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58826>.
16. Exel v. The Czech Republic, № 48962/99, 05 July 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69623>.
17. L. v. Finland, № 25651/94, 27 April 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58783>.
18. Vilho Eskelinen v. Finland [GC], № 63235/00, 19 April 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80249>.
19. Altay v. Turkey (№ 2), № 11236/09, 09 April 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192210>.
20. Rolf Gustafson v. Sweden, 23169/94, 01 July 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58051>.
21. Hermi v. Italy, № 18114/02, 18 October 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77543>.
22. Yakovlev v. Russia, № 72701/01, 15 March 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68516>.
23. Richard Andersson v. the United Kingdom, № 19859/04, 09 February 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97149>.
24. Helmers v. Sweden, № 11826/85, 29 October 1991. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57701>.
25. Sutter v. Switzerland, № 8209/78, 22 February 1994. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57585>.
26. Diennet v. France, № 18160/91, 26 September 1995. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57957>.
27. Susanna Roos Westlund v. Iceland, № 42628/04, 06 December 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83873>.
28. Ponka v. Estonia, № 64160/11, 08 November 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168375>.